ESB
Economisch Statistische Berichten

Koopkrachtplaatjes voor iedereen

Auteur(s):
Zwiers, A.R.G.J.
Meer, H. van der
De auteurs zijn werkzaam voor de Sociaal-Economische Raad en hebben meegewerkt aan het recent uitgebrachte advies inzake hergebalanceerd koopkracht.

Verschenen in:
ESB, 84e jaargang, nr. 4187, pagina 703, 18 september 1999

Rubriek:
ABC van de economie

Trefwoord(en):
abc, van, de, economie, inkomensverdeling

Koopkracht wordt vaak uitgedrukt in plaatjes. Een impressie.

Over koopkracht bestaat veel spraakverwarring. Burgers, beleidsmakers en producenten van koopkrachtcijfers hebben verschillende relaties met het koopkrachtbegrip. Daar komt bij dat de kennis van koopkrachtcijfers zeer ongelijk over de verschillende partijen is verdeeld. Misverstanden liggen dan ook op de loer. De huurtoeslagproblematiek van het afgelopen jaar laat zien dat daarmee grote politieke en financiële belangen (850 miljoen guilders) in het geding kunnen zijn.

Deze bijdrage beoogt meer duidelijkheid te verschaffen over het gebruik van koopkrachtcijfers. Dit gebeurt onder meer aan de hand van een presentatie van de belangrijkste typen van koopkrachtberekeningen (tabellen).

Koopkracht is het reëel besteedbaar inkomen op huishoudensniveau. Dit is het inkomen dat overblijft als het brutoinkomen van een huishouden is verminderd met bijvoorbeeld de belastingen, de premies en de geldoverzending en vermeerderd met de huurtoeslag en de kinderbijslag.

Bij de ontwikkeling van de koopkracht gaat het doorgaans om de mutatie ten opzichte van het vorige jaar. Deze koopkrachtmutaties worden regelmatig berekend voor verschillende inkomensgroepen, sociaal-economische categorieën en huishoudentypen.

Het doel

De 'koopkracht' geeft informatie over veranderingen in het besteedbare inkomen van huishoudens. Aan deze informatie valt bijvoorbeeld af te lezen of voorgenomen maatregelen sporen met het inkomensbeleid van het kabinet, of dat andere maatregelen nodig zijn.

Het ideale koopkrachtplaatje bestaat niet. Afhankelijk van de onderliggende vraag komen verschillende kengetallen in aanmerking, ieder met hun mogelijkheden en beperkingen. De presentatie van de cijfers gebeurt meestal in de vorm van een tabel (zie tabellen). Toch heeft vrijwel iedereen het over koopkrachtplaatjes.

Het algemene koopkrachtbeeld

Een belangrijke beleidsvraag is die naar het algemene koopkrachtbeeld in het volgende begrotingsjaar. Het gaat dan om het effect van het totaal van de voorgenomen beleidsmaatregelen en enkele algemeen geldende factoren (inflatie, contractloonstijging) op de koopkrachtontwikkeling van de verschillende inkomensgroepen.

Voor deze algemene koopkrachtraming is van belang dat de invloed van persoonlijke keuzes en omstandigheden (ouder worden, gaan samenwonen, kinderen krijgen, van baan veranderen, verhuizen) buiten beschouwing blijven. De invloed van dergelijke persoonlijke omstandigheden is vaak veel groter dan de koopkrachteffecten van overheidsvoorgenomen en zou het algemene koopkrachtbeeld ernstig vertekenen. De kansen zal derhalve vallen op een statisch koopkrachtkengetal, dat ervan uitgaat dat huishoudens qua samenstelling, eigenschappen en omstandigheden niet veranderen.

Het bekendste voorbeeld hiervan is het standaard koopkrachtplaatje, dat sinds jaar en dag op Prinsjesdag wordt gepubliceerd door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Centraal Planbureau (zie tabel 1). Dit koopkrachtplaatje maakt voorutberekeningen voor een beperkt aantal precies gedefinieerde typen huishoudens (minimumloon, minimumuitkering, modaal e.d.) met precies gedefinieerde inkomens en lasten.

Tabel 1. Het standaard koopkrachtplaatje: *fiefelf, statisch*

Bij het standaard koopkrachtplaatje wordt de mutatie berekend (o het reëel beschikbaar inkomen voor een aantal fictieve huishoudens, die precies gedefinieerd zijn naar samenstelling en inkomenselementen. Daarbij wordt rekening gehouden met de inkomensontwikkeling (via de gemaande gemiddelde contractloonstijging of de aanpassing van de uitkeringen en kindertijslag), met veranderingen in de voor het desbetreffende huishouden geldende belasting- en premieheffing en de prijsontwikkeling (via de algemene consumentenprijsindex).

Koopkracht standaard huishoudens (exclusief incidentenl), 1998-1999

	1998	1999
mutaties per jaar in %		
Modaal[a]	1%	%
Minimum alleenstaand[a]	2%	%
Minimum jong[a]	2%	%
Minimumuitkeringsgerechtigde met kindereng	1%	1
Minimumuitkeringsgerechtigde zonder kindereng	1%	1

a. Werknemer in de marktsector.
b. Exclusief koopkrachtmutaties voor kwetbare groepen, voornamelijk via de BIS, in 1998.
Bron: CPB, MEV 1999 tbl. 86.

Een ander type statisch koopkrachtkengetal baseert rammingen op de gegevens van een groot aantal werkelijk bestaande huishoudens (zie tabel 2).

Tabel 2. CPBmicro-simulatie model, statisch

Met CPB maakt ook koopkrachtramingen met behulp van een micro-simulatiemodel. De koopkrachtberekening houdt dan rekening met de verschillende omstandigheden van rule 42.000 werkelijk bestaande huishoudens (alleenverdiener, tweeverdiener, huurder, huiseigenaar, gebruiker individuele huurtoeslag, enz.). Daarbij wordt, net als bij het standaardplaatje, rekening gehouden met de voor de desbetreffende huishouden geldende belasting- en premieheffing en kindertijslag, de geraamde contractloonstijging of de aanpassing van de uitkering en de algemene consumentenprijsindex. Het aantal inkomenselementen bij micro-simulatie is groter dan bij het standaardplaatje.

Koopkracht [excl. incidenten] naar huishoudtype, inkomenbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 1998-1999

Brutto huishoudensinkomen[a]	Alleenverdiener 1998	Alleenverdiener 1999	Tweeverdiener 1998	Tweeverdiener 1999	Alleenstaand[b] 1998	Alleenstaand[b] 1999
mediane koopkrachtmutatie in %						
Hoofdverdiener werknemer[c]						
≤ 125% WML	2%	1			1%	1
> 125% WML	2	1%	1%	1%	1	1
> 250% WML	2	1%	1%	1%	1	1%
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd						
≤ 125% WML	2%	1			2%	1%
> 125% WML	1%	1	1%	1%	1	1
AOWpensioen						
≤ 125% AOW			3%	1%	3%	1%
> 125% AOW	3%		3%	2	3%	%

a. Bruto inkomen uit arbeid of uitkering, voor tweeverdieners het gezamenlijke inkomen; WML= bruto minimumloon, AOW= bruto 100% AOW-uitkering
b. Inclusief alleenstaande ouders
c. Met inbegrip van ambtenaren en werknemers in de zorgsector
[ ] Samengevoegd met de stap volgende inkomensgroep vanwege te weinig waarnemingen
Bron: CPB, MEV 1999 tabel 42 blz. 88.

Effect van beleid

Een tweede toepassing van koopkrachtplaatjes is het doorrekenen van de koopkrachteffecten van afzonderlijke beleidsmaatregelen. De al genoemde statische koopkrachtkengetallen kunnen ook hiervoor in aanmerking. Als een maatregel pas na vijf jaar zijn volledige beslag heeft gekregen, dan zal het statische koopkrachtcijfer het uiteindelijke effect over de vijf overgangsjaren uitmeten.

Een variant op de statische analyse is de comparatief-statische benadering, zoals die door het SCP wordt toegepast voor het meten van de koopkrachteffecten in de tertiaire sfeer (zie tabel 3). De methode geeft een overzicht van het langetermijn koopkrachtverlies.

Tabel 3. SCP: micro-simulatie model, comparatief statisch

Met micro-simulatie model kan ook comparatief statisch worden toegepast. Daarbij worden de koopkrachtmutaties niet van jaar op jaar berekend maar tussen het moment net voor de invoering van een maatregel en het tijdstip waarop de maatregel volledig is ingevoerd. De uitkomsten kunnen op de gebruikelijke manier worden geprogrammeerd. Afhankelijk van het onderzoek mijn ook andere indelingen mogelijk: bijv. verschil maakt hiaarnaar een SCP-berekening over de gevolgen van veranderingen in de sluitendeverzekeringsgrenzen gaat. Voor de zorgsector is gekozen voor twee extreme varianten die in de SCP-studie dienen om de effecten van anderen, meer complexe varianten beter te kunnen plaatsen.

Procentuele verandering van de koopkracht bij twee extreme varianten, zonder verrekening van uitstaande overschotten/tekorten bij sluitendefonden.

	indemen sluitendfonds	indemen particulier
verzekerdeprovse huishouden in zorgvariant		
gehuwd SPW-verzekerd	-3,1	-4,3
gedeeltelijk SPW-verzekerd	-2,5	-3,8
niet SPW-verzekerd	-3,5	-5,2
gezondheidstestand		
goed	-2,7	-2,1
niet goed	-3,4	-4,7
aandeel huishoudens met een koopkrachtaftrek van meer dan 25	25	42

Bron: SCP, Het zieksfonds, waar ligt de grens?, Rijswijk 1997, tabel 5.4 blz. 91.

Inkomensverhoudingen

Koopkrachtplaatjes kunnen ook informatie verschaffen over de ontwikkeling van de inkomensverhoudingen. Het gaat daarbij om de eventuele tegenhield van de inkomensverdeling en om de inkomenspositie van bevolkingsgroepen. Op dit gebied kan de dynamische koopkrachtberekening (zie tabel 4) in een behoefte voorzien. Deze bietet op directe waarneming bij meer dan 75.000 huishoudens. Er wordt gaan onderscheid gemaakt tussen algemene invloeden (overheidsbeleid, contractloonstijging, prijsstijgingen) en de invloed van persoonlijke keuzes en omstandigheden.

Tabel 4. CBS: directe waarneming, dynamisch

Bij het dynamische koopkrachtplaatje wordt de koopkrachtmutatie berekend door 75.000 werkelijk bestaande huishoudens in de tijd te volgen. Daarbij wordt rekening gehouden met de werkelijke inkomensontwikkeling (incl. de incidentele inconstentiebeling en niet uit onderzoeking) die heeft plaats gevonden, ook die ten gevolge van bij/voorbeeld promotie, het vinden of verlieszen van werk, verandering in de samenstelling van het huishouden enz. De uitkomsten worden (d.m.v. de mediaan) gepresenteerd naar: inkomensgroep, sociaal-economische categorie, huishoudtype, leeftijd, aantal werkkrachten, aantal personen per huishouden en naar het onderscheid huurder en eigenaar/bewoner.
De dynamische koopkrachtontwikkeling in een jaar is veelal groter dan de statistiche. De dynamische koopkrachtveranderingen kennen echter een grote spreiding: bij een mediane verandering van 3,5% (in de periode 1993-1998) is de koopkracht van ten op de eerste gedeelt met meer dan 25% teruglij bijna drie op de zes mensen hun koopkracht ongeveer mijlpaal met meer dan 20 procent. Deze spreiding hangt samen met de grote mobiliteit in de inkomensverdeling: bijna de helft van de mensen valt in twee opeenvolgende jaren in een verschillende tiengroepsgroep. Over een periode van vijf jaar is de mobiliteit nog groter. Deze verschil schter naar inkomensgroep (zie tabel) maar ook naar sociaal-economische categorie en leeftijdsgroep.

Overgangskansen tussen 10groepen, 1993-1996

	10%-group 1996										
10%-group 1990		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal
1		**38**	24	10	7	5	5	5	3	2	1	100
2		15	**34**	18	10	7	5	4	2	2	1	100
3		7	14	**26**	17	12	8	5	4	3	1	100
4		7	8	15	**20**	17	12	9	6	4	2	100
5		4	6	9	15	**18**	15	12	9	6	3	100
6		3	5	7	10	15	**18**	16	12	8	6	100
7		3	4	6	8	10	16	**17**	13	8	6	100
8		3	3	4	7	8	10	13	**20**	18	11	100
9		2	2	3	5	6	8	11	15	**25**	20	100
10		2	2	2	3	3	4	6	9	16	**49**	100
Totaal		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

De verschillen

Een kengetal probeert de beschikbare informatie zo samen te vatten dat beleidsmakers er mee uit de voeten kunnen. Bij deze samenvatting gaat onvermijdelijk informatie verloren. Hierdoor kunnen de resultierende koopkrachtcijfers in meer of mindere mate verschillen van wat burgers en beleidsmakers intuïtief onder koopkracht verstaan.

Meetbaziz

Alle gepresenteerde methoden kijken naar koopkrachtontwikkelingen op het niveau van huishoudens. Dat is een andere schaal dan die van individuele inkomensmutakers, die een individueel loontrooiko ontvangen.

De meeste methoden kijken voorts naar de ontwikkelingen van jaar op jaar. Dit betreft een andere meetbaziz dan die van het maandelijkse loontrooiko. Het verschil in meetbaziz kan aanleiding geven tot verwarring. Een loonverlooging in december heeft bijvoorbeeld een grote invloed op het koopkrachtbeeld voor het volgende jaar. Immers, het jaar t+1 profiteert in veel sterkere mate van de loonverlooging in december dan het jaar t. Deze koopkrachtverbetering vult echter niet af te lezen aan het loontrooiko van januari.

Verlies van informatie

Voor alle koopkrachtcorrectiesen geldt dat ze moeten worken met beschikbare gegevens. Wat niet of in onvoldoende mate bekend is (bijvoorbeeld schenkingen, erfenissen, vermogenswinsten, inkomsten uit zwart werk) kan in geen enkel koopkrachtoverzicht worden meegenomen.

Voorts is het afhankelijk van het type koopkrachtkengetal welk deel van de wel beschikbare informatie een rol spelt bij de rentandkoming van het koopkrachtoverzicht. De producent van een koopkrachtkengetal zal echter altijd kiezen moeten maken, op straffe van het verliezen in de onafzienbare hoeveelheid gegevens van zes miljoen Nederlandse huishoudens. Dit betekent dat alle koopkrachtkengetallen meeten werken met gemiddelden (of medianen) en met abstracties van de werkelijkheid.

Een goed voorbeeld is het huishouden van Jan Modaal in het traditionele koopkrachtoverzicht. Jan Modaal is gedefinieerd als een werknemer in de marktsector met een brutoloon net onder de premiegrens van de Ziektewetfondsvrst. Bij beeft een niet-werkende partner en twee kinderen tussen zes en elf jaar ond. De factoren die de koopkracht van dit huishouden kunnen beïnvloeden, zijn vooral 'limitatief' vastgesteld. Overige invloeden, tot en met het ender worden van de kinderen, blijven buiten beeld. Echte huishoudens met een mediaal inkomen zullen zich dus maar gedeeltelijk in de familie Modaal kunnen herkennen.

Ook het verlies van gemiddelden levert verlies aan informatie op. Veel koopkrachtcorrectiesen werken met gemiddelden voor de huurstijging, de geldoverzending, de loonontwikkeling, de lokale lasten, de zieknkomponenten en de indexering van pensioenen (dit geldt niet voor de dynamische koopkrachtberekening). Bovendien worden koopkrachtcijfers altijd gepresenteerd voor het gemiddelde of mediane huishouden van de groep. Bij een gemiddeld gestrip koopkrachtcijfeel is het nog steeds mogelijk dat grote groepen erop achteruit gaan.

Representatiefiet

Een koopkrachtkengetal is representatiever naarmate het meer aansluit bij de koopkrachtontwikkeling die Nederlandse huishoudens in werkelijkheid ervaren. Voor het bereiken van een hogere representatiefiet is het dus nodig ontzoned mogelijk huishoudentypen in beeld te brengen, en per huishouden te kijken naar zoveel mogelijk koopkrachtbepalende elementen. Hierdoor is de dynamische koopkrachtberekening (tabel 4) een stuk representatiever dan het standaard koopkrachtplaatje (tabel 1).

Een hogere representatiefiet gaat echter ten koste van de overzichtelijkheid en operationaliteit van koopkrachtoverzichten. Beleidsmakers kunnen niet meer in één oogopslag zien wat er aan de hand is. En als er iets aan de hand is, dan is niet meteen duidelijk welke groepen het betreft en welke aanvullende beleidsmaatregelen kunnen worden overwogen. Het standaard koopkrachtplaatje, met zijn precies omschreven huishoudentypen en inkomenscomponenten, biedt wat dat betreft duidelijker handvaten voor het beleid.

Onzekere kengetallen

Bij de berekening van koopkrachtcijfers wordt aan deel van de beschikbare informatie weggelaten. Het resultaat is een rits of meer hamerbaar koopkrachtoverzicht, dat echter wel vor af kan staan van de belevingswereld van burgers (loontrooiko[1]) en beleidsmakers. Hoe meer informatie bij de constructie van het kengetal wordt weggelaten, hoe gevaarlijker het is om op basis van koopkrachtplaatjes uitspraken te doen over de koopkrachtontwikkeling. Dit geldt zeker voor het standaard koopkrachtplaatje.

Evenzo geldt dat de verschillende koopkrachtkengetallen verschillende dingen meten en dan antwoord geven op verschillende vragen. Er bestaat geen ideaal type koopkrachtkengetal dat op alle vragen antwoord geeft.[2]

Rammingen zijn altijd onzeker

Koopkrachtkengetallen die de verandering in het reëel besteedbare inkomen in het komende jaar voorspellen, hebben te maken met onzekerheidsmarges. De onzekerheid doet zich voor bij het voorspellen van de gemiddelde contractloonontwikkeling, de inflatie en de premies voor de zieknkentenverzekeringen.

Het algemene koopkrachtbeeld is een optelsom van deze rits of meer onzekere rammingen en de (veel precieuzer te berekenen) effecten van voorgenomen beleid. De voorspelfiet van het standaard koopkrachtplaatje blijft in twee van de drie jaren binnen het interval van plus en min een half procent. In een van de drie jaren is de voorspelfiet groter dan plus of min een half procent.[3]

Rol van de overheid

Het koopkrachtbeeld is een resultante van een groot aantal factoren, waarvan de overheid maar een deel in eigen hand heeft. Een algemene koopkrachtraming kan echter ten onrechte de indruk wekken dat de overheid verantwoordelijk is voor het realiseren van de geramde inkomsten.

Om misverstanden te vermijden kan het zinvol zijn onthet overheidsaandeel in de koopkachtmutatie (belastingen, lokale lasten, het overheidsdeel van de sociale premies en de geldoverzending) apart in beeld te brengen. In elk geval kan het goen kwaad als beleidsmakers in de communicatie naar de burgers duidelijk zijn over wat zij al dan niet voor hun rekening willen nemen.

Thema: Milieumenonta 1999

H.A. Keuzenkamp, Milieumenonta 1999

J. de Beus, Korte toelichtieng

Beleid en onderzoek: de Milieumenonta

C.N. Teulings, Het dogma van een laag belastingtarief

E.K.H. van Doornbier, H.G. van der Burg en A.H.E. Koolman, Rechtsweetige gezondheidszorg

H. Oosterbeek, De kwaliteit van het onderwijs

J.W. Oosterwijk, Rust en dynamiek

Verkontwikkeling

A.R.G.J. Zwiers en H. van der Meer, Koopkrachtplaatjes voor iedereen

Monitor

R. van Opstal en P. Terra-Pilaar, Koopkrachtcijfers van het Regeerakkoord

MEV 1999, Kredietrisiko in de sensorwelkvoorziening

---

1 Zie b. Adviez Kengetallen Koopkracht blz.21, 26, 29-31 en 41. Voor een kabinetsmatrische hiatop zie *Sociale Nota* 1999, blz. 82-83.

2 K.C.M.E. Wannet, E.B.K. van Koeveld en P.A.G. van Bergeijk, Toefelzerheid en toegenwijdheid van koopkrachtplaatjes, *Openbare Uitgaven*, 1997, blz. 119-128 en A.P. Deelen, de koopkachtberekeningen van het CPB, *Openbare uitgaven*, 1997, blz. 178-183.

Copyright © 1998 - 2003 Economisch Statistische Berichten (www.economisch.nl)